

كتب السير الذاتية في الادب التركماني

م.م. علي نيازي رشيد الايلخاني

وزارة التربية المديرية العامة لتربية كركوك الكلية التربوية المفتوحة مركز كركوك قسم اللغة التركية

IRAK TÜRKMEN EDEBİYATINDA BİYOGRAFİ ESERLER

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Biyografi eserler, Tezkire,
Antoloji.

BIOGRAPHY WORKS IN IRAQİ TURKMEN LITERATURE

الملخص :

يعد الأدب التركماني، الذي يتمتع بتاريخ غني، كنزاً ثقافياً يضم عدداً لا يحصى من الأعمال التي لا تزال مفقودة وتنتظر التقييم، ولاسيما أعمال السيرة الذاتية، وكذلك الأعمال التي بقيت حتى يومنا هذا، وعندما نقول أعمال السيرة الذاتية، نفكر على الفور في انطولوجيا ومذكرات في الادب التركماني؛ مثل هذه الأعمال تلعب دوراً مهماً في الأدب ومعرفة حياة الشعراء. وتم في هذه الدراسة مناقشة كيفية كتابة السيرة الذاتية للأدب التركماني العراقي.

الكلمات المفتاحية: انطولوجيا، الادب التركماني ، السير الذاتية، مذكرات

ÖZET

Zengin bir geçmişe sahip olan Türkmen edebiyatı, günümüze kadar ulaşan eserlerin yanı sıra, başta biyografi eserler olmak üzere hala kayıp olan ve değerlendirilmeyi bekleyen sayısız eserle bir kültür hazinesidir. Biyografi eser diyince hemen aklımıza Antoloji ve tezkireler gelir, Türkmen edebiyatında bu tarz eserler önemli bir rol oynarlar. Bu çalışmada Irak Türkmen edebiyatının biyografi eserlerinin ne şekilde yazıldığı ele alınmıştır.

ABSTRACT

Turkmen literature, which has a rich history, is a cultural treasure with its numerous works still missing and waiting to be evaluated, especially biography works, as well as works that have survived to the present day. When we say biography, we immediately think of anthologies and biographies. Such works play an important role in Turkmen literature. In this study, it is discussed how the biography works of Iraqı Turkmen literature were written.

Keywords: Turkmen, Biography, Tezkire, Anthology.

GİRİŞ

Biyografi, “İslam milletlerinin, dolayısıyla Osmanlı’nın da, Batı’dan almadığı, kendi öz malı bir bilim alanıdır”.¹ Türk edebiyatında yazılan ilk biyografiler daha çok dini biyografiler olmuştur. Biyografinin kökeni Yunanca, bios ve graphein sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bios Yunanca’da “hayat”, graphein kelimesi ise “yazmak” anlamına gelir.² Biyografi, sadece yeniçağda oluşturulmuş bir tür değildir. İslam Arap edebiyatında biyografi, “siyer, tabakat, vefeyât” gibi isimlerle anılırken, Fars edebiyatında, “tezkire” ismiyle yazılmıştır. Divan edebiyatında da biyografi, aynı Fars edebiyatında olduğu gibi “tezkire” adı altında yazılmıştır. Divan edebiyatında peygamberleri, tarikat ulularını, evliyaları, padişahları ve şairlerin hayatlarını anlatan tezkireler biyografi eserlerin ilk örnekleridir demek yanlış değildir. Türk edebiyatında tezkire yazma geleneğinin temeli Ali Şir Nevai’nin Mecâlisü’n-Nefâis isimli eserine dayanır.³ Daha doğrusu Türk edebiyatında ilk tezkire budur.⁴ Türk edebiyatında ilk biyografik eser örneği ise Malik Bahşi’nin, Feridüddin-i Attar’dan çevirmiş olduğu “Tezkiretü’l-Evliya”dır.⁵ Biyografik eserlerin başka bir yönü ise antolojilerdir. Antolojinin Türk edebiyatındaki ilk örneği Ömer b. Mezd’in 1437 tarihinde yazdığı Mecmuatü’n-Nezair adlı eseridir.⁶ Nazirelerden oluşan bu eserde, 84 şairin 397 şiiri bulunmaktadır. Eser çeşitli bahirlere ayrılıp aynı zamanda da kafiye sistemine göre de bir sıra içerisinde tertip edilmiştir. Kadim bir kültürel geçmişe sahip olan Türkmenler edebiyat alanında da pek çok edebi eser vermişlerdir. Irak’ta bin yılı aşkın bir tarihe sahip olan Irak Türkmenlerinin, aynı zamanda zengin bir edebi mirasa sahip oldukları kesindir. Türkmenler, bölgedeki pek çok siyasi nedenler yüzünden, bugüne kadar

bu edebi mirası hep korumuşlardır. Bu tür korunma şekillerinin biriside biyografi eserlerdir. Türkmen edebiyatının biyografi eserlerini bu çalışmada toplamak uygun görülmüştür. Türkmen edebiyatının başından her ne kadar sıkıntılı dönemler geçmişse de, Türkmenler bu zengin mirastan asla vazgeçmediler. Irak Türkmen edebiyatına gelince, Irak coğrafyasında tezkirelerden Ahdi'nin tezkiresi gözümüze çarpsa da yalnız Ahdi sadece Bağdat ve Anadolu şairlerini ele almıştır. Türkmen şairleri arasında da sadece Fuzuli'yi almıştır. Ahdi'nin tezkiresini Türkmen edebiyatının ilk tezkire örneği olarak göstermek çok doğru değildir. Ama Türkmen sahasında Hatibi'nin Tezkire-i Şuara-yı Bağdat'ını göstermek daha uygundur. Çünkü Hatibi tezkiresinde ele aldığı şairler hemen hemen hepsi Irak coğrafyasında bulunan Bağdat, Musul, Kerkük ve Erbil şairleridir. Bunun yanında Ahdi tezkiresinde şairlerin nereli olduklarını belirtse de aldığı şairlerin tamamı ya Bağdatlı ya da Anadolu coğrafyasına aittir. Hatibi ise şairlerin Kerkük, Musul, Erbil ve Bağdatlı olduklarını açıkça ifade ediyor. Türkmen edebiyatının en önemli biyografi eserlerinden olan Ata Terzibaşı'nın "Kerkük Şairleri" eseri, çağdaş Türkmen edebiyatının en güzel örneğidir. Terzibaşı eserinde her şairin hayatı hakkında kısaca bilgi vermiştir, ayrıca her şairin şiirinden birkaç örnek vermiştir. Terzibaşı'nın diğer bir muazzam eseri ise "Erbil Şairleri" eseridir. Terzibaşı bu eserinde "Kerkük Şairleri" eserinden farklı bir yöntem kullanarak bize yine eserin ne kadar güzel olduğunu açıkça belirtmiştir. Eserde her şairin hayatı hakkında kaynaklar vermiştir. Daha sonra her şairin hayatı hakkında detaylı bilgi vererek şiirinden birkaç örnekte göstermiştir. Terzibaşı'nın yanında Abdülatif Benderoğlu'nun kaleme aldığı "Irak Türkmen edebiyatı tarihine bir bakış" adlı eseri iki ciltten oluşan bir eserdir. Terzibaşı'nın eseri gibi Türkmen edebiyatının muazzam biyografi eserlerinden biridir. Sanatçı eserinde aynı Ata Terzibaşı'nın kullandığı yöntemi uygulamaktadır. Her şairin ya da her yazarın kısaca hayatı hakkında bilgiler vermiş ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Türkmen edebiyatında diğer bir biyografi eser ise Hasan İzzet Çardağlı'nın Arapça kaleme aldığı "Şu'arâü't-Türkmân" eseri yine Türkmen edebiyatının ünlü biyografi eserlerinden biridir. Eserde yazar her şairin hayatı hakkında diğerlerinden farklı olarak detaylı bilgiler vermiştir. Bunun yanında da yazar her şairin hayatını ve üslubunu şiirinden örneklerle desteklemiştir. Diğer bir eser ise Sabah Abdullah Kerküklü'nün "Mevsû'at Şu'arâü't-Türkmân" adlı eseridir. Yazar diğerlerinden farklı bir yöntem kullanmıştır. Her şairin sadece kısaca hayatı hakkında bilgi vermiştir. Türkmen Edebiyatı'nın diğer bir güzel antoloji örneği ise Dr. Mehmet Merdan'ın "Teyyarü'l-Şiir Eş şabi El Türkmani" adlı eseridir. Merdan eserinde yine aynı Ata Terzibaşı'nın kullandığı yöntemi kullanarak her şairin hayatı hakkında detaylıca bilgi verdikten sonra şiirlerinden sadece bir örnek göstermiştir. Merdan'ın diğer bir eseri ise "Melamih Öin Eş Şiir El-Türkmani El-Muasır Fi Irak" adlı eseridir. Eser iki ciltten ibarettir. Eserin içeriğinde aynen bundan önceki eseri gibi bu eserde aynı yöntemi kullanmıştır. Altınköprü'nün özel isimlerinden biri olan Dr. Faruk Faik Köpürlü'nün "Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatçıları" adlı eseri yine Türkmen Edebiyatı'nın güzel örneklerinden biridir. Köpürlü, diğerlerinden farklı bir yöntem kullanarak ilk önce her şairin şiirinden kısa bir örnek verdikten sonra her şairinde hayatını kendi örnekleri ile desteklemektedir. Köpürlü'nün bir diğer antoloji eseri ise "Altınköprü Edebiyatçıları Şair ve Yazarlar" adlı eseridir. Köpürlü eserde, yine bir önceki eserinde kullandığı yöntemi kullanmıştır. Köpürlü'nün Arapça ele aldığı üçüncü eseri olan "Eş Şiir El-Türkmani El-İraki Fil mehcer" adlı eseridir. Her şairin hayatı ve edebi kişilikleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Daha sonra şiirlerinden örnek göstermiştir. Dr. Şemsettin Küzeci "Telafer Şairleri" adlı eseriyle farklı bir çalışma yaparak Türkmen ilçesi Telafer'in önde gelen şairlerini ele almıştır. Küzeci eserinde, her şairin hayatı hakkında çok kısa bilgi verdikten sonra şairlerin şiirlerinde birden fazla örnekler vermiştir. Küzeci'nin ikinci eseri ise "Türkmen Edebiyatı" adlı kaleme aldığı eseridir. Birinci kitabından farklı bir yöntem kullanarak sadece şairlerin şiirlerinden örnek göstermiştir. Muhsin Behcet Şakir ise "Irak'ta 20. Asır Türkmen Edebiyatı" adlı eser çalışmasını yapmıştır. Şakir eserinde, her şairin hayatı hakkında bilgi vermesine ilaveten şairin hayatını kendi şiirleriyle örnekler göstererek desteklemiştir. Daha sonra her şairin eserlerinden birkaç örnek vermiştir. Türkmen Edebiyatı'nın diğer bir antoloji örneği ise, Dr. Nusret Merdan ile Dr. Mehmet Ömer Kazancı'nın yazdıkları "Antolojiya El-Kıssa El-Türkmaniye El-İrakiye El-Muasıra" adlı eseridir. Eser içeriğinde Türkmen yazarlar tarafından yazılan hikayeleri içermektedir. Ele aldığımız bir diğer eser Vahdettin Bahattin "Min Edep El-Meraa El-Türkmaniye El-Muasıra" adlı eseridir. Bahattin eserinde, farklı bir yöntem kullanarak her kadın şairin hayatı hakkında detaylı bilgi vermiştir. Bunun yanında şairlerin hayatları hakkında bilgileriyle beraber şiirlerinden birkaç örnek göstermiştir. Bahattin'nin diğer bir eseri ise "Vücuhtürkmaniye Fi Rihâb Es sekâfa ve Es sahafa" adlı eseridir. Bu antolojik eser birinci eserinde kullandığı gibi her şahsın hayatı hakkında detaylı bilgi vererek yazılarından da örnek göstermiştir. Bir diğer eserimiz Kasım Sarıkahya'nın "Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi" adlı eseridir. Eserin adına baktığımızda hemen aklımıza bir tarih kitabı gelmektedir yalnız eser antolojik bir eserdir. Sarıkahya aynen diğer yazarlarımızın yaptığı gibi şairlerin hayatları ile ilgili detaylı bilgiler verdikten sonra her şairin şiirlerinden farklı nazım şekillerinden örnekler

vermiştir. Habib Hürmüzlü'nün Arapça kaleme aldığı "Müzekkarat Sahafî Türkmani" adlı eseri Bir antolojik eser olmasada yalnız antolojik tarzda yazılan bir eserdir. Her şahsiyetle ilgili hatıralarını kaleme almıştır. Türkmen edebiyatında farklı başlıklarla kaleme alınan eserler her ne kadar edebiyattan bahsetmişse içerik açısından birçoğu biyografik nitelikli eserlerdir. Yukarıda verdiğimiz bilgiler doğrultusunda biyografi çalışmaları Türkmen edebiyatına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ve edebiyatımızın çok sayıda eser kaybolmaktan kurtarmıştır. Çalışmamızda bütün bu ayrıntılara yer verilmiştir.

Sonuç

Biyografi, bir insanın yaşam hikayesini dile getiren eserlerdir. Bir başka insanı anlamaya yönelik çaba olarak da tanımlanabilir. Biyografide amaç; bir kişiyi diğerine tanıtılmasıdır. Bu kavram bizlere çoğu zaman sıradan olan değil, olağandışı ve şaşırtıcı olan hakkında bilgiler verir. Alanındaki başarıları ya da başarısızlıkları, iyilik ya da kötülükleriyle tanınmış olan insanları, ama en çok da olumlu yönleriyle ön plana çıkmış olan kişileri ele alır. Biyografik çalışma yapanların amacı, alanında ün yapmış, yaşamı ve eserleriyle öne çıkmış insanları okuyuculara tanıtmaktır. Türk Edebiyatı'nda ise ilk biyografi örnekleri Orhun ve Yenisey kitabeleri olarak görülür. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonraysa Arap ve Fars edebiyatlarının da etkisiyle, siyer, menakıname ve tezkire yazımıyla biyografi türü gelişmiştir. Osmanlı'da tezkire yazım örneği çoğu zaman ön plandayken Tanzimat döneminden itibaren biyografi anlayışı, ünlü kişilerin hayatlarının anlatıldığı daha gerçekçi bir yapıya bürünmüştür. Cumhuriyet döneminde, biyografiler daha çok Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin bilim, sanat ve düşünce adamlarının hayatlarını ele almıştır Irak Türkmen edebiyatında ise biyografi eserlerin başlangıcı Hatibi'dendir. Çünkü Hatibi eserinde ele aldığı şairlerin bütünü Kerkük ve çevresinde bulunan şairlerdir. Türkmen edebiyatında birçok başlık altında kaleme alınan eserler her ne kadar edebi çevreden bahsetsede içerik açısından birçoğu biyografik eserlerdir. çalışmada verdiğimiz bilgilerde biyografi çalışmaları Türkmen edebiyatına büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Kaynakça

- Okay, Orhan, "Tarihin Üvey Evladı: Biyografi", Zaman Gazetesi, İstanbul 2001.
- Zengin, Bakir, "Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi", Ankara Üniversitesi, Doktora tezi, Ankara 1994.
- Şentürk, Kartal, Ahmet Atilla, "Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi", Dergah yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2015.
- Mengi, Mine, "Eski Türk Edebiyatı Tarihi", Akçağ yayınları, 24. Baskı, Ankara 2017
- Canpolat, Mustafa, "Mecmûatü'n-Nezâir", İslâm Ansiklopedisi, DİA, Ankara2003, C.28.
- https://www.turkedebiyati.org/yazi_turleri/biyografi.html.

هوامش البحث

¹ Okay, Orhan, "Tarihin Üvey Evladı: Biyografi", Zaman Gazetesi, İstanbul 2001, s.179.

² Zengin, Bakir, "Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi", Ankara Üniversitesi, Doktora tezi, Ankara 1994, s.11.

³ Şentürk, Kartal, Ahmet Atilla, "Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi", Dergah yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2015, s. 116.

⁴ Mengi, Mine, "Eski Türk Edebiyatı Tarihi", Akçağ yayınları, 24. Baskı, Ankara 2017, s.105.

⁵ https://www.turkedebiyati.org/yazi_turleri/biyografi.html.

⁶ Canpolat, Mustafa, "Mecmûatü'n-Nezâir", İslâm Ansiklopedisi, DİA, Ankara2003, C.28, s.275.